

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ. ВИЯВЛЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО СТАВЛЕННЯ ФРАНЦУЗІВ ДО ПОЛІТИКИ В ЕПОХУ ДАВНЬОГО ПОРЯДКУ

©Дорошенко С., 2007

Розглядаються детермінанти, вплив яких спричиняв виявлення мешканцями Франції свого ставлення до влади. Зроблено висновок про те, що в умовах Давнього порядку піддані французького короля демонстрували повільне збагачення якісних ознак національної ментальності, принциповою ознакою якої визначено присутність почуття свободи.

Determinants are considered, influencing of calls the discovery by habitants of France of the attitude toward power. A conclusion is done, that in the conditions of the Ancient regime the citizens of French king demonstrated the slow enriching of high-quality signs of national mentality, by the of principle importance of that is definitely strengthening of sentiment of freedom

Постановка проблеми. Особливість суспільно-історичного розвитку Франції у тому, що притаманні для багатьох країн політичні процеси тут відбувалися у достатньо чіткій, можна сказати, класичній формі. У цій країні у найбільш чистому вигляді сформувався європейський тип феодалізму, вона стала зразковою країною європейського Просвітництва, найкрупніші європейські революції, у тому числі Велика революція кінця XVIII ст., відзначили етапи французької історії. У Франції раніше, ніж в інших європейських країнах, були визнані права людини, виникла республіканська форма правління, склалася багатопартійна система влади. Згідно з багатством й різноманітністю форм державного устрою Франція не має собі рівних в світі. Станова монархія, абсолютна монархія і три конституційні монархії, консулат, дві імперії і декілька республік виразно демонструють не лише присутність прагнення, але й реальну спроможність французів оптимально організувати перебіг суспільних процесів засобами політичної сфери. Це також підкреслюється довершеністю численних форм правління, якими забезпечено тяглість процесу національного державотворення, вже починаючи з епохи Давнього порядку. У суспільній думці європейців (і не лише європейців) Франція набула репутації своєрідної соціальної лабораторії, в якій чи не вперше випробовувалися практикою цінності, які з глибин ментальності давали поштовх утворенню нових форм державного і суспільного устрою, які доводять, що французи залишаються палкими прихильниками таких базових цінностей, як порядок, свобода, відповідальність, ієрархія, честь, свобода думки, ризик, приватна власність, колективна власність, правда, і які сприймаються як відправна точка для кожного нового кроку на шляху національного державотворення.

Актуальність теми. Сучасний розвиток цієї великої західноєвропейської країни визначається присутністю широкого переліку громадсько-політичних чинників, глибоко укоріненої потреби виявлення і врахування різноманітних шляхів побудови політичної системи, у якій рівень свободи суспільства визначається кількістю індивідів, які почувуються в ньому порівняно автономними, та сфер діяльності, де вони можуть діяти за власною ініціативою, а народ призначає та контролює уряд, звертаючи увагу насамперед на нескінченне розмаїття соціальної дійсності, апелюючи до її капіталу свобод і прав, набутих і утверджених ще навіть до настання режиму політичної демократії. Таке визначення актуальності проблеми спрямовує дослідника на врахування історичного досвіду Франції, який свідчить, що вже давно її суспільство мало свободи або дуже нормовані, або щедріші

і навіть певну дозу політичної демократії, тобто форми спілкування людей з владою і засоби впливу на неї, наявність яких насамперед визначено обставинами буття етносу у політосфері, що склалися під тривалим впливом унікальних природно-кліматичних, історичних, соціальних, культурних, геополітичних чинників.

Аналіз попередніх досліджень. У межах французької національної школи особливе значення для обґрунтування методології дослідження ментальності має праця історика Мішеля Вовеля „Ідеології і ментальності” [18]. Змістовне наповнення різноманітних детермінант формування етнічної ментальності дослідив соціолог Жорж Гурвич [15].

В Україні значення впливу детермінант як рушійної сили генезису ментальності розглянув Р. Додонов [4, с. 123]. Політичний аспект ментальності французів став об’єктом наукового вивчення нещодавно [5]. Водночас за межами досліджень українських вчених залишаються деякі важливі здобутки представників французької школи соціально-гуманітарних знань, у яких обґрунтовано шляхи формування ментальних цінностей нації від найдавніших часів її історії.

На цій підставі **об’єктом** дослідження визначено політичну ментальність французів як духовно-інтелектуальний феномен. **Предметом** дослідження виступає система детермінант, вплив яких в соціально-історичних умовах Франції визначив своєрідне виявлення інтересів, настроїв, очікувань суспільства Давнього порядку щодо влади.

Виклад основного матеріалу. В сучасній філософській, історичній, політичній літературі існує значна кількість наукових тлумачень поняття „ментальність”, спрямованих на осягнення смислових факторів буття людини. Однак вважається, що ні англійський аналог „mentality”, ні німецький „Mentalität” не відповідають у повному обсязі французькому „mentalité”. У Франції, де, як відомо, категорію „ментальність” досліджували передусім антропологи, а впродовж тривалого часу – історики та соціологи, виникли численні варіанти її наукового трактування. Різноманітні підходи об’єднує не стільки чітка дефініція зазначеного феномену, скільки спільність надзвичайно об’ємної проблематики, відзначеної особливою зацікавленістю з боку представників соціально-гуманітарних знань. Однак далеко не кожний автор, перераховуючи розмиті формулювання елементів внутрішнього світу людини, свідомого і несвідомого, логічного і емоційного, а також переконань, настроїв, волі, вірувань, моделей і стереотипів поведінки тощо, які сприяють об’єднанню носіїв менталітету в деяку соціальну спільність, намагається зосередитися на багатстві чинників, функціонально налаштованих детермінувати специфіку свідомо/несвідомого сприйняття людиною навколишньої дійсності і, зокрема, світу політики. Зазначені чинники за усіх обставин відіграють роль універсальних важелів впливу, які сучасна наука трактує як соціальні детермінанти, що в межах історичного часу комплексно забезпечують утворення своєрідних якісних характеристик національної ментальності. На думку Жоржа Гурвича, „детермінанта – це універсальний чинник, який стимулює інтегрування окремих реалій суспільної дійсності в соціальні рамки або середовище, які вже існують (щойно виникли, відомі давно, створені штучно); позиціонуючи зазначені реалії у визначеному місці соціального простору, детермінанта їх наповнює змістом, зумовленим функціональною спрямованістю зазначеного середовища”. При цьому перспективність інтегрування факту залежить від адекватного – психологічного, соціологічного, історичного – сприйняття суб’єктом соціального обрамлення, в якому перебігає сам процес, ініційований впливом тієї чи іншої детермінанти [14, с. 137, 138]. Представлені як „одновимірні соціальні детермінанти” (*les déterminismes sociaux unidimensionnels*), вони стають значно конкретнішими, викладені у такій послідовності: 1) детермінанта морфологічної і екологічної поверхні (*le déterminisme de la surface morphologique et écologique*); 2) детермінанта апарату організованих об’єднань (*le déterminisme des appareils organisés*); 3) детермінанта прикладів для наслідування, правил, знаків, ознак і способів дії, що з певною регулярністю виявляються у соціумі (*le déterminisme des modèles, règles, signes, signaux et des conduits d’une certaine régularité qui les effectuent*); 4) детермінанта соціальних ролей і колективних дій (*le déterminisme des rôles sociaux et des attitudes collectives*); 5) детермінанта символів, ідей, колективних цінностей і, на загал, творів цивілізації (*le déterminisme des symbols, idées, valeurs collectives et, plus largement,*

des oeuvres de civilisation); б) детермінанта колективних ментальностей – станів, думок, колективних почуттів (*le déterminisme des mentalités collectives (des états, opinions, actes psychiques collectives)*) [15, с. 113–114]. На нашу думку, позиція Жоржа Гурвича відкриває шлях для наукового висвітлення у межах політологічного дослідження: а) об'єктивних обставин соціального життя, під впливом яких етнічна ментальність набуває свого якісного виміру; б) функціонального спрямування кожної детермінанти на забезпечення свободи особи. Що підводить нас до необхідності конкретизувати змістовне наповнення кожної детермінанти, важливої, зокрема, у контексті дослідження політики:

1. *Детермінанта морфологічної і екологічної поверхні.* Для визначення особливостей місцезнаходження Франції на карті континенту Європа, що оточує цю країну й знаходить в ній своє продовження, оптимально підходять терміни „французький перешийок”, „французький простір”. У Франції існують три види рельєфу: частково вирівняні, а частково піднесені стародавні масиви (Арденни, Вогези, Центральний масив), низькі рівнини (найбільша з яких – Паризький басейн), молоді та високі пасма гір (Юра, Альпи, Піренеї). Північ країни здебільшого покрита родючими рівнинами; її південна частина, що за Луарою, значно вища і не така сприятлива для вирощування злаків. Повноводні і тому особливо вигідні для судноплавства ріки: Луара, Сена, Рона, Гаронна, які ніби витікають з гір Центрального масиву, так і не пересікають повністю територію Франції, яка, займаючи площу у 550 000 км², за цим показником є однією з найбільших країн Європи. Додаткове розмаїття у характеристику географічних особливостей Франції вносить клімат. На сході він континентальний, біля берегів Атлантики – океанічний, на південному сході – середземноморський. Усе ж головну відмінність визначає різниця між північчю і півднем, кліматичні характеристики яких особливо різко впливають на проростання окремих сільськогосподарських культур. Але навіть легка зміна висоти над рівнем моря, перехід з одного пагорба на другий, або з одного берега ріки на другий вносять додаткове розмаїття у ландшафт. Це також конкретизує зміни і постійні доповнення у показники природного середовища, яке набуває виразніших „мікрокліматичних” ознак у тій чи іншій місцевості. Саме „так мозаїка ґрунтів, підґрунтів і мікрокліматів сприяє надзвичайному подрібненню французького пейзажу”. Франція постійно залишається „різнорідною”, „неочікуваною”, де через кожні двадцять, тридцять чи сорок кілометрів постають інші краєвиди, інший спосіб життя, інші фарби й інакше влаштовані населені пункти, а географія місця, де народжуються і виростають її мешканці, значною мірою зумовлює їх „індивідуальність” [1, с. 25, 47]. І тому оригінальні, самобутні, унікальні характеристики французького етносу, визначені в свідомості його пересічних представників насамперед під впливом географічного середовища, конкретизують, на думку Жюльє Мішле, любов до рідної землі, величезне бажання володіти більшим чи меншим клапчиком землі (як безумовний привід для самоповаги і визнання особи з боку інших, як свідчення того, що людина не буде наймитом, якого можуть вигнати будь-якого дня і години, що вона буде вільною, оскільки їй „не доведеться іти у кабалу за шматок хліба”), стійкість і завзята праця, стриманість і тверезе ставлення до життєвих проблем, здатність „старанно працювати, боротися, зберігати бадьорість духу навіть за умови недостатнього забезпечення їжею, заміняючи хліб надією і мужніми веселощами” [7, с. 22, 23, 26].

2. *Детермінанта апарату організованих об'єднань.* Розвиток французької державності започатковано впливами двох оригінальних джерел політичного впливу – Кельтської Галлії та Римської Галлії. Їх політичний спадок, загалом сформований у галло-римську добу, за всіх обставин визначається настільки важливим, що і сьогодні Французька Республіка живе під знаком цієї подвійності. Вже тоді було закладено основи державності, яку у жодному випадку не слід плутати з суспільством, яке насправді історично передує цьому головному політичному інституту. У вигляді зовнішньої і більш конкретної форми держава лише представляє суспільство, яке має природне походження, а не стало наслідком якоїсь первісної угоди. Подальше формування державності королями з династії Капетингів збіглося з періодом феодалної фрагментованості, який у цій частині Західної Європи визначився як ранній випадок роздрібнення номінально єдиного королівства на справжні феодалні князівства. Все ж новій династії вдалося утримати за собою королівський титул, який продовжував користуватися загальною повагою всередині нової і

надзвичайно розгалуженої соціальної ієрархії, яка склалася впродовж X–XI ст. І у колективній свідомості мешканців факт політичного самовизначення Франції відклався, на думку П'єра Шоню, „як звичка жити разом”. На її основі почав складатися спільний спосіб „воскрешати минуле”, визначальний вплив на який чинили відсутність обігових коштів, доріг, чітко сформульованих і загально визнаних юридичних норм, а також позитивне ставлення дворянства до безконечних війн, які самі ж трактували як „добру” справу; тоді як пересічним мешканцям залишалося захищати своє життя власними силами, оскільки держава не справляла враження сильною, а король не мав змоги заплатити за таку послугу [11, с. 113, 118]. Що зумовило поширення у колективній свідомості уявлення про чотири центри політичного впливу, який на місцях здійснювали: а) політична і сеньйоральна влада; б) інквізиція; в) місцевий єпископ; г) Французьке королівство [6, с. 22–25]. Багатовладдя на місцевому рівні доповнював політичний плюралізм на рівні глобального суспільства, як називає Франціо Жорж Гурвич [15, с. 261]. Оскільки, на його думку, впродовж XI–XV ст. у межах французького простору роль „детермінанти апарату організованих об'єднань” втілювали принаймні п'ять різних ієрархій, кожна з яких належала відповідному суспільству, що становили Францію. Найдавнішим, яке згрупувало в невеликі осередки шляхтичів і залежних селян з найближчих сіл, було суспільство шляхетське. Менш давнім, але яке сягало своїм корінням дуже далеко, до самої Римської імперії, а своїм духовним корінням – ще глибше, було суспільство теократичне, яке за допомогою сили й наполегливості будувала Римська церква. Третя система: довкола власне держави, яка зазнала краху за часів останніх Каролінгів (але крах не був тотальним), на територіях заможних і сильних суверенних володарів організувалося молоде суспільство. Воно зростало насамперед в приморській зоні серед інших і шукало в них опори. Четвертий субсектор: феодалний лад, що зберігся і зміцнів завдяки послабленню держави. Він об'єднував шляхтичів у довгий ієрархічний ланцюжок і намагався за посередництвом такої ієрархії утримати і державу, яка занепадала, і церкву, яка зберігала свою відносну самостійність, і селян, які часто жили осторонь від цієї метушні нагорі. Нарешті п'ята, найважливіша з усіх – міста. Міста – це окремі держави, окремі суспільства, окремі цивілізації, окремі економіки. Вони були породженням далекого римського минулого. Отже, загалом – кілька суспільств, кілька ієрархій, кілька станів, які сприяли організації своїх adeptів, визначали звички, за допомогою відносин влади стимулювали напруження, формували спільні політичні ідеї і цінності.

І все ж за таких обставин у підданих короля залишався простір для виявлення свободи, тому що індивід або група осіб завжди могли виступити проти відомої політичної організації. Зокрема, французький досвід доводить, що за деяких обставин „апарат організованих об'єднань” міг прислужитися як особливо потужний інструмент в руках однієї людини. І саме Людовік XIV спромігся реалізувати свою свободу, піднявшись над іншими відомими „апаратами організованих об'єднань”. Що – на новому історичному етапі – визначило особливість французького простору, у якому до кінця Давнього порядку держава виключною мірою регулюватиме процес поступового збільшення кількості adeptів свободи. Це особливою мірою стимулюватиме активність тих вихідців з різних верств, які прагнутимуть самореалізації не у політичній, а в економічній сфері.

3. *Детермінанта прикладів для наслідування, знаків, ознак і способів дії, що з певною регулярністю виявляються у соціумі*, охоплює надзвичайно широке поле діяльності людини. Змістовне наповнення зазначеної детермінанти визначає сукупність критеріїв і спонукань, призначенням яких є управління не лише способами дії груп і окремих осіб, але й ментальним процесом загалом. Отже, сфера впливу зазначеної детермінанти переважає ту, на яку націлений „апарат політично організованих об'єднань”. Виявляючись у менш регулярних діях колективу, що не належить до якоїсь політично організованої та укоріненої у визначену місцевість спільноти, ця детермінанта все ж набирає наказової форми, оскільки впливає за допомогою моральних, правових, релігійних, естетичних норм, які корегують економічну діяльність людини, постаючи нормативними і водночас пояснювальними. Тобто людина за допомогою цілком легітимних прикладів для наслідування набуває здатності регулювати свої думки та дії як під час праці, так і відпочинку. У випадку Франції це відбувалося так.

Людина з'явилася на території французького перешийка майже два мільйони років тому. Дуже маленькі людські спільки захоплювали той чи інший простір, укорінювалися, пристосовуючи його до кількості, знярядь праці, уміння, способів пересування групи, яка, почавши займатися землеробством, відмовлялася від кочового життя. Надалі вирішальним для процесу формування цінностей ментального рівня був вплив економіки. Доісторичні мисливці перетворюються у селян (постійних мешканців перших селищ), котрі в процесі повільної акультурації, особливої як на півдні, так і на півночі країни, відмовляються від кочового способу життя, намагаючись жити окремо, самостійно і замкнуто. Вони поступово інтегрують, далеко не у всьому поступаючись власними традиціями новим впливам. Для цього мешканці села мають доволі солідні підстави: по-перше, усвідомлення необхідності триматися дещо вище за рівень життя, на якому людину чекала загибель від голоду, що за будь-яких обставин визначається як головне завдання; по-друге, володіння общинним млином, що відіграє центральну роль у селянській економіці, яку Марк Блок розглядає як „велику фабрику зерна”, оскільки під посіви пшениці традиційно відводили не просто найкращі землі, а „найбільшу частину оброблених земель” [10, с. 71]; по-третє, присутність ремісників, котрі обслуговували визначену групу населення.

Отже, об'єктивні обставини зумовлювали чітке визначення мети, досягнення якої давало можливість мешканцям кожного невеличкого клаптика землі зберігати рівновагу, а отже, – свій достатньо високий, порівняно з іншими територіями Європи, кількісний склад, свої звички і традиції, що спрямовувались на забезпечення певного рівня економічного розвитку, який у недалекому минулому був приблизно однаковим у всій Франції. І лише серйозна загроза руйнування звичного перебігу справ від голоду – внаслідок неврожаю, чи відчутного збільшення кількості населення – могла змусити мешканців визначеної місцевості до рішучих дій у напрямку збільшення посівних площ і введення нових культур (гречки, кукурудзи, картоплі), вирощування прибутковіших землеробських культур (винограду, фарбувальних рослин) чи порід худоби, використання нетрадиційних („штучних”) шляхів економічного зростання – обміну, перевезень, розвитку промисловості, а також безстрокової або тимчасової міграції.

Своєрідність розвитку центрів промислового виробництва у містах додавала нових забарвлень особливостям економічного зростання Франції. Останнє відбувалося, починаючи від галло-римської епохи, унаслідок закладення мережі доріг виключно на півночі, активного використання річкових і морських сполучень, а також заснування нових міст, які стають основними осередками економічного розвитку країни. Однак Франції так і не вдалося надовго стати першою економічною державою Європи, а європейське багатство ніколи не концентрувалося на її території. Що визнається як головна невдача французького капіталізму, який народжувався і розвивався в умовах абсолютної влади і під тягарем податків, постійне збільшення яких зумовлювалося надмірним потягом феодалної верхівки до розкошів, а також участю армії у безперервних воєнних кампаніях, що проводилися як усередині країни, так і за її межами. Це спричиняло безперервне збільшення кількості людей, позбавлених умов для нормального життя. Саме вони визначали зворотний бік Великого століття епохи Людовіка XIV, асоційованої сучасниками з бурхливим загальним розвитком королівства. Взимку вони брали в облогу міста, нерідко наводячи на них жах. Становище іще більше ускладнювалося появою розбійників. Присутність у Франції цієї значної антисоціальної сили завжди викликав голод (упродовж менш ніж одного століття Франція пережила п'ять крупних періодів голоду і епідемій: 1630–1631, 1640–1652, 1661–1662, 1693–1694, 1709–1710), а не відсутність у людей роботи, яка приносить дохід, і отже, соціальну рівновагу, і суспільний спокій в країні. Маса знедолених знаходили захисток у лісах, які підступали близько до багаточисленних осередків соціального життя. І саме на кордоні між володіннями села (міста) і лісу бідні, старці, жебраки, волоцюги, як, зрештою, бандити і розбійники, оселялися на общинних землях разом з дітьми і домочадцями у куренях з гілок, у хатинках із землі і соломи, коригуючи побут нормами, що народилися у цьому соціальному середовищі. Ці ж самі ліси ставали укриттям для найслабших у часи військових дій, зокрема Тридцятилітньої війни, коли населені пункти Франції постійно потерпали від нападів мародерів.

4. *Детермінанту соціальних ролей і колективних дій* слід розглядати такою, що в особливий спосіб стимулює народження на рівні ментальності оригінальних і самобутніх якостей, зумовлених обставинами колективного існування, особливістю якого є те, що спілкування в історично визначених центрах відбувається жвавіше, а потреба у ньому у мешканців є більш нагальною. Відтак населення вужчих територій країни у містах, кількість яких безупинно зростала, починаючи від III ст. до н. е., і селах, заснованих у доісторичну добу між III тисячоліття до н. е. і 1 800 р. до н. е., починає відігравати роль, яку важливо розглядати як: а) точку відліку процесу структуризації суспільства; б) орієнтир для тих, хто бажає відмежуватися від якогось соціального сегмента, чи навпаки, долучитися до останнього. Отже, йдеться про соціальні ролі, реалізація яких сприятиме суспільній стабілізації, про почуття, які викликають у людей ті чи інші особи, ті чи інші групи, які намагаються відійти від чинних соціальних стандартів, або навпаки, збагатити останні новою якістю. Зрозуміло, при цьому важливо враховувати історичний час, який у контексті функціонального спрямування вказаної детермінанти відіграє принципове значення. Оскільки унаслідок збагачення або стримування соціального процесу демонструє тенденцію до розвитку, чи навпаки, обмеження можливостей особи чи соціальної групи, котрі починають виявляти прагнення реалізувати притаманні їм соціальні ролі в процесі більш активного спілкування.

Особливої специфіки містам з-посеред інших населених пунктів країни надавала присутність інтелектуалів. Отже, „спочатку, наголошує Жак Ле Гофф, були міста”. Інтелектуал середньовіччя на Заході народився разом з ними, одночасно з їх розквітом, пов’язаним з розвитком торгівлі, промисловості (ремесел), „як один з тих майстрів, які оселилися в них під впливом поділу праці” [3, с. 7]. Саме у містах з’явилася людина, інтелектуал, ремеслом якого стало письмо і викладання. З його появою, яка стала відчутною тільки у XII ст., в суспільстві започатковано теоретичне обґрунтування шляхів індивідуалістичного розуміння свободи, які з часом забезпечать народження політичних ідей, що накреслять широкі перспективи для трансформування життя всього суспільства, соціальною основою і головною рушійною силою якого стане вільна особистість.

5. *Детермінанта символів, ідей, колективних вартостей, творів цивілізації.* Сучасні дослідження свідчать, що локальні групи населення, які здавна оселялися у різних регіонах Франції, підлягали надзвичайно повільній акультурації. Зазначений процес активізували нові культурні впливи, принесені маловідомими народами – кельтами і лігурами, починаючи від 1850 р. до н. е., які прийшли з Центральної Європи, а також іберами – у 1500 р. до н. е. (з території сучасної Іспанії). У 850 р. до н. е. великі міграції кельтів займають територію від Паризького басейну до Піренеїв; лігури зупиняються на північному сході „французького перешийка”. А в 600 р. на Середземноморському узбережжі засновують свої колонії греки. Впродовж 375–125 рр. до н. е. починається історія галлів: амальгама кельтів і лігурів створює племена, які співіснують „більш-менш мирно” [17, с. 5–6]. Першу римську колонію – Трансальпійську Галлію – засновано у 120 р. до н. е. на південному сході країни. Однак лише після перемоги Юлія Цезаря „...галльський геній створив оригінальну культуру, яка своїм розквітом завдячує римському впливу, що посилювався спочатку в містах, а згодом і в селах” [13, с. 3]. Рим, який за допомогою доріг, міст, шкіл, армії „уштовхнув” Галлію у латинський світ, що являв собою одну з головних складових європейської цивілізації, піддав оригінальний кельтський світ обробці, унаслідок якої той програв у Галлії дві головні битви: мову та релігію. Незважаючи на те, що в окремих селах галльською мовою говорили ще довго, інколи аж до XII ст., вона збереглася лише у вигляді залишкових епізодів. Так само і його релігія, яку, на думку Жана-Батіста Дюрозелля, без особливих зусиль асимільовано римським політеїзмом [12, с. 47], отримала остаточну поразку, зустрівшись з християнством.

Аналіз історичних обставин розвитку французької мови підводить сучасних дослідників до висновку принципового значення: впродовж багатьох століть на території Франції співіснували, розділені лінією вододілу, що пролягла між двома половинами країни, як мінімум, дві могутні цивілізації. Кожну з них визначає свій мовний простір. Північ країни займала цивілізація „ойль”. Тоді як цивілізація „ок”, що на півдні, базувала свій розвиток „на особливо відчутних римських культурних впливах”. У межах кожної з цих „цивілізацій” існували також свої, дещо відмінні місцеві діалекти, кількість яких майже не піддається підрахунку. Спільною ознакою цих

визначених „двох світів” було те, що на півночі, за винятком Бретані, Фландрії і східних провінцій, усі розуміли французьку мову, хоч і не завжди нею говорили. Це – мова провінції Іль-де-Франс з центром у Парижі. Саме її монархія прагнула поширити на усю Францію; офіційні папери складали французькою, нею ж читали проповіді і проводили заняття в школі. На діалектах тут розмовляли виключно селяни і міські простолюдини. Тут-таки, у Північній Франції, діалекти, які були головним засобом спілкування та забезпечували обмін інформацією у виключно вузькому колі односельців, відмирили найскоріше. Навпаки, майже на всій території на південь від Луари діалекти тримали першість [16, с. 22, 137, 173]. Ними розмовляли і в селах, і в містах представники усіх верств. Але, якщо заможні буржуа, освічені люди також розмовляли французькою, то переважна частина населення цієї мови не розуміла. Усе ж окремі вирази французькою мовою, які, починаючи від тисячного року, поширювала держава, а також потоки переселенців, поступово завойовували територію країни і входили у місцеві діалекти. Цьому також посприяли торгівля: там, де вона процвітала, французька мова входила у моду. Зрозуміло, члени парафіяльної громади, які могли висловити свої міркування на зібраннях, користувалися винятково діалектом. Зазначений рівень, за Полем Рікером, можна сприйняти як найнижчий рівень застосування „політичної мови”, характерною ознакою якого є конфліктність. Зрозуміло, члени місцевої громади не демонстрували ані обговорення в повному (сучасному) розумінні, ані подачі голосів. На таких зібраннях, насправді, лише мав місце обмін думками з приводу проблем, які турбували найбільше. Люди також могли (теоретично) вести дискусію „про наміри „доброго” уряду. І тоді б це був більш високий рівень використання „політичної мови”, особливий, зокрема, присутністю емблематичних термінів, що свого часу домінували на поверхні політичного обговорення (Карл V „мудрий”, Карл VI „улюблений”, Людовік XII „батько народу”, Людовік XIII „справедливий”, Генріх IV „взріцевий король”, Людовік XIV „король-Сонце”). Однак у жодному випадку не досягалося найвищого рівня використання політичної мови, „на якому сама перспектива доброго уряду пов’язана з нашими уявленнями про те, що є справжнє „добре” життя” [8, с. 174–175]. Оскільки за Давнього порядку у Франції не було міста, містечка, села, навіть найменшого хутора, лікарні, фабрики, корпорації, монастиря або гімназії, які наважилися б мати незалежну волю у своїх приватних справах або керувати на власний розсуд своїм власним майном. Адже місцева адміністрація опікувалася усіма, навіть найдрібнішими справами, вважаючи, нібито піддані французького короля „не усвідомлюють своєї пригніченості” [9, с. 52]. Водночас мовне розмаїття як істотна характеристика вербального способу передачі інформації, поширеного у Франції в умовах Давнього порядку, жодною мірою не сприяло тому, щоб у кожній місцевості явищам суспільної дійсності відповідав один і той самий мовний код, який сучасні дослідники розглядають як соціальну пам’ять, відповідальну за збереження інформації. Й у випадку об’єктивної ізольованості якоїсь групи від інших, насправді спостерігаються розбіжності і генетичного фонду, і мови. В специфічних умовах Франції це спричиняло не лише постійне урізноманітнення колективних форм внутрішнього сприйняття природних, господарсько-побутових, соціальних, духовних, політичних детермінант, які впливали на зміст ментальності, створюючи типовий для представників окремої місцевості спосіб спілкування, що закладав основу для подальших інтерсуб’єктних взаємодій. Вплетена у повсякденне життя соціуму зазначена специфіка мови безпосередньо впливала на процес становлення французької ментальності, оскільки віддзеркалювала психоенергетику, ритм, темп життя, які були особливими у населення кожного куточка країни. І тому, на нашу думку, лише використання французької мови населенням усього французького простору могло активізувати виявлення людиною своєї свободи у політичній сфері. Тоді як реальність, визначена мовним розмаїттям, жодною мірою цьому не сприяла.

б. Детермінанта колективних ментальностей – станів, думок, колективних переживань. Авторитетний в світі соціології французький учений Жорж Гурвич (1894–1965) доводить, що ментальність як інтеграційна ланка суспільної дійсності пронизує останню і виявляється в усіх її формах. *Ментальні стани* (характерні риси, пам’ять народу, його страждання і сатисфакції, непевні спроби та цілеспрямовані зусилля, скеровані на практичне втілення своїх історичних знань), *загальноприйняті погляди* (завжди нерішучі й невизначені), *ментальні дії* (інтуїтивні і емоційні або

раціонально виважені і цілеспрямовані) – це різновиди ментальності, або „три прояви „життя” ментальності, які, власне, матеріалізують ментальне щодо особи, світу, соціальної дійсності, до яких ментальність припасована і які їй іманентні так само, як і вона їм” [15, с. 151]. Намагаючись оптимально позиціонувати ментальне в соціумі, цей вчений доводить, що зазначені вище формальні виявлення ментальності органічно поєднують психічне і соціальне. Якщо стани ментальності (*états mentaux*) демонструють мінімальну, а загальноприйняті погляди (*opinions*) – помірковану іманентність психічного і соціального, то ментальні дії (*actes mentaux*) – максимальну іманентність першого і другого. Уточнити зміст іманентності зазначених факторів французький дослідник прагне шляхом образного порівняння: психічне та соціальне „взаємно накочуються як моделі, правила, сигнали, знаки, суспільні ролі, способи дії, символи, ідеї, цінності, увесь спадок цивілізації, які однаково відчутно спонукають до життя перше і друге”. Все відбувається так, ніби „соціальне й психічне пересікаються у вигляді двох січних кругів, які мають один спільний сектор, а також інші сектори, що зовсім не пересікаються”. Зрештою, в інтерпретації Жоржа Гурвича феномен ментальності постає багатограним явищем, яке в своїй основі є „віддзеркаленням драми, яку слабше або сильніше розбухує і якою спонтанно керує соціальна стихія” [17, с. 153].

Висновки. Отже, довготривалий вплив: а) детермінанти морфологічної і екологічної поверхні; б) детермінанти апарату організованих об’єднань; в) детермінанти прикладів для наслідування, правил, знаків, ознак і способів дії, що з певною регулярністю виявляються у соціумі; г) детермінанти соціальних ролей і колективних дій; д) детермінанти символів, ідей, колективних цінностей і, на загал, творів цивілізації; е) детермінанти колективних ментальностей – станів, думок, колективних почуттів спричинив набуття на унікальних ментальних характеристики мешканців французького простору важливих ознак, які важливо враховувати науці про політику, який спричинив виявлення мешканцями французького простору прагнення свободи, підводить до таких висновків.

По-перше, якісні показники ментальності французів слід розглядати як наслідок матеріалізації „психічного” „соціальним”, вплив якого, насамперед зумовлений об’єктивними обставинами перебування людини в географічно визначених кордонах, відчувався від найдавніших часів.

По-друге, виключне значення для розширення меж особистої свободи у часи Давнього порядку набували мотиви неполітичні. І зважаючи на те, що свобода, яка, на думку Сімони Вейль, для людини „полягає у можливості вибору” і не є фізичною потребою людини, деякі мотиви, які „носять характер фізичний” і „стосуються харчування, житла, одяжі, тепла, гігієни, нагляду у випадку хвороби, захисту від насильства” [2, с. 32, 33], все ж слід розглядати як потужні детермінанти, які стимулюють суспільну активність в економічній, соціальній, а також культурній сферах життя. Зазначені чинники насамперед визначали появу окремих епізодів на довгому шляху підданих французького короля до соціального звільнення.

По-третє, соціальна активність, особливо, численної верстви „надбідних”, яка практично повсюди в країні наштовхувалася на обмеження вибору з боку чинних правил суспільного життя, також свідчила про присутність у людини свідомо/несвідомого прагнення свободи.

По-четверте, у соціальному середовищі представників інтелектуальної еліти – з числа дворян і духовенства, а також заможних мешканців міст і містечок, відзначених деякою політичною незалежністю від королівської влади, рівнем освіти і, зокрема, „духом підприємництва”, все більшого значення набувала потреба самопізнання, логічним наслідком якої стало усвідомлення людиною своєї індивідуальності.

По-п’яте, зростання в свідомості підданих французького короля потягу до свободи як цінності ментального рівня, можна оцінити лише як передчуття, на зміну якому з плином часу прийде політичний досвід громадян Франції, обґрунтований розумінням користі для індивіда вільного волевиявлення.

По-шосте, передчуття свободи, яке, однак, неполітичними методами і дуже своєрідно виявляли представники різних верств суспільства Давнього порядку, – це лише перший крок до

особистої свободи як базового морального принципу, ідеальної норми, яка вимагає, щоб її сприйняли як цінність саму в собі, як принцип, що його будуть шанувати незалежно від того, чи його наслідки принесуть користь, чи ні, як кредо чи неспростовна істина, яку не зможе обмежити ніяка дискусія.

Перспективи подальших досліджень. Присутність навіть такого передчуття свободи, яке було у підданих французького короля, а також особливу цінність зазначеного передчуття для колективної діяльності важливо враховувати, досліджуючи шляхи збагачення етнічної ментальності.

1. Бродель Ф. *Что такое Франция ? Кн. первая: Пространство и история / Пер. с фр.* – М.: Изд-во Сабашниковых, 1994. – 405 с. 2. Вейль С. *Укоренение. Пролог к Декларации обязанностей по отношению к человеку // Симона Вейль. Укоренение. Письмо клирику / Пер. с фр.* – К.: Дух і Літера, 2000. – С. 27–268. 3. Гофф Жак Ле. *Интеллектуалы в средние века / Пер. с фр.; 2-е изд.* – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 160 с. 4. Додонов Р.А. *Теория ментальности: учение о детерминантах мыслительных автоматизмов.* – Запорожье: р/а «Тандем-У», 1999. – 264 с. 5. Дорошенко С. *Трансформація політичної ментальності французів у період Великої революції: контекст соціально-політичної теорії Жоржа Гурвіча // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку.* – Вип. 18. – Львів: Видавництво НУ “Львівська політехніка”, 2006. – С. 91–95. 6. Ле Руа Ладюри Э. *Монтайю, окситанская деревня (1294–1324) / Пер. с фр.* – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2001. – 544 с. 7. Мишле Ж. *Народ / Пер. з фр.* – М.: Наука, 1965. – 207 с. 8. Рікер П. *Навколо політики / Пер. з фр.* – К.: „Д. Л”, 1995. – 334 с. 9. Токвіль А. *Давній порядок і Революція / Пер. з фр.* – К.: ЮНІВЕРС, 2000. – 224 с. 10. Bloch M. *Les caractères originaux de l’Histoire Rurale Française / Préface de Pierre Toubert.* – Paris: Armand Collin, 1988. – 316 p. 11. Chaunu P. *La France. Histoire des sensibilité des Français à la France.* – Paris: Éditions Robert Laffont, 1982. – 388 p. 12. Duroselle J.-B. *L’Europe. Histoire de ses peuples.* – Paris: Perrin, 1990. – 423 p. 13. *Les Grandes dates d’histoire de la France. Événements politiques. Faits économiques et sociaux. Civilisation / É. Bournazel, G. Vivien, M. Gounelle, avec la collaboration de P. Fladin-Bléty.* – Paris: Cedex, 1993. – 259 p. 14. Gurvitch G. *Problèmes de la sociologie générale // Traité de sociologie / Sous la dir. de Georges Gurvitch. En 2 t. T. 1.* – Paris: Presses Universitaires de France, 1958. – P. 155–251. 15. Gurvitch G. *Déterminismes sociaux et liberté humaine. Vers l’étude sociologique des cheminements de la liberté.* 2-e éd. – Paris: PUF, 1963. – 327 p. 16. *Les Langues de la France / Sous la dir. de B. Cerquiglini.* – Paris: Presses Universitaires de France, 2003. – 446 p. 17. Viguier O. *Memento d’histoire de France: faits et dates de notre histoire.* – Paris: ROUDIL, 1990. – 109 p. 18. Vovelle M. *Idéologies et mentalités.* – Paris: PUF, 1982. – 328 p.